

ПАНАСЮК

Андрій

аспірант

Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека

НААН

(м. Київ)

pandrij432@gmail.com

НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. І. АЛЬБІЦЬКОГО В ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті запропоновано історіографію науково-педагогічної спадщини видатного вченого у галузі гідравліки та гідротехніки Василя Івановича Альбіцького. Періодизовано розвиток історіографії даного питання, вивчено та систематизовано основні напрями досліджень радянських і сучасних істориків в яких йдеться про відомого інженера-технолога, тривалий час замовчуваного в радянський період. Головні здобутки у вивченні цього питання, показали, що в науковій історичній літературі розглядалися, в основному, фрагменти окремих аспектів наукової та педагогічної діяльності професора, деякі вчені констатували його великі заслуги у цій галузі, а інші розглядали В.І. Альбіцького лише як відданого прихильника монархічного режиму. Проте, найвагомий внесок у вивчення життєвого та творчого шляху вченого, своїми науковими роботами, внесли Д.Ю. Журило (2016) та М.В. Гутник (2018), ці праці стали основою для подальших досліджень науково-педагогічних надбань В.І. Альбіцького. Однак у цілому, історіографією не розкрито ані його творчий шлях, ані залишена ним науково-педагогічна спадщина.

Ключові слова: історіографія, гідравліка, гідротехніка, В.І. Альбіцький, наукова спадщина, Харківський технологічний інститут.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. I. ALBITSKY IN HISTORIOGRAPHY

The article offers a historiography of the scientific and pedagogical heritage of Vasily Ivanovich Albitsky, an outstanding scientist in the field of hydraulics and hydraulic engineering. The development of historiography of this issue is periodized, the main lines of research of Soviet and modern historians, which refer to the famous engineer-technologist, long silenced in the Soviet period, are studied and systematized. The main achievements in the study of this issue showed that the scientific historical literature reviewed only some fragments of certain aspects of scientific and pedagogical activities of the professor, some scientists have stated his great merits in this field, while others regarded V. I. Albitsky only as a devoted supporter of the monarchical regime. However, the most important contribution to the study of the life and creative path of the scientist was made by D. Y. Zhurilo (2016) and M. V. Gutnik (2018), these works became the basis for further research into the scientific and pedagogical heritage of V. I. Albitsky. However, in general, historiography has not disclosed either his creative path or the scientific and pedagogical heritage left by him.

Keywords: *historiography, hydraulics, hydraulic engineering, V. I. Albitsky, scientific heritage, Kharkiv Technological Institute.*

Постановка проблеми. В історії науки і техніки маловивченою залишається постать заслуженого професора Харківського технологічного інституту (ХТІ) Василя Івановича Альбіцького (1850 – 1926(?) рр.). В історії механічної та гідравлічної наук, перш за все, він відомий як інженер-технолог, вчений у галузі гідравліки та гідротехніки, котрий майже все своє життя присвятив підготовці інженерів-механіків у ХТІ, створенню методик розрахунків гідравлічних турбін, проектуванню гідротехнічних споруд та розробці технологій чисток трубопроводів. Не зважаючи на залишену В.І. Альбіцьким чималу творчу спадщину, досі не опубліковано жодної узагальнювальної праці про наукову, педагогічну та організаційну діяльність вченого.

Актуальність публікації. Відсутність комплексних досліджень творчого доробку В.І. Альбіцького робить актуальним проведення аналізу історіографії окремих напрямів його діяльності.

Метою статті є історіографічна оцінка праць присвячених вивченню постаті В.І. Альбіцького. Задля досягнення цієї мети вирішуються **завдання:**
а) із надання загальних характеристик тим історичним роботам, в яких йдеться

про цього науковця; б) з пошуку причин тривалому час замовчуванню діяльності, в свій час, доволі дуже відомого вченого.

Виклад основного матеріалу. Історіографію, присвячену життю та творчості В.І. Альбіцького, можна умовно поділити на дві групи: історіографія радянських часів (1918–1990 рр.) та доби незалежності (з 1991 р. і дотепер). І хоча дата смерті професора ще досі достеменно не відома (за деякими джерелами [1; 8; 9] – це 1917р.), але в будь-якому випадку кончина вченого сталася або за часів радянської влади, або безпосередньо перед її встановленням, і тому дорадянська група історіографічних джерел відсутня.

При аналізі радянської історіографії було знайдено велику прогалину в дослідженнях доробку вченого, яка припала майже на весь період існування радянської влади (до 1985 р.). Можна припустити, що даний факт пов'язаний із тими монархічними поглядами, яких дотримувався В.І. Альбіцький. Із сучасних праць [8; 11] та довідкових видань [1] відомо, що вчений був активним учасником та видатним діячем російського монархічного руху початку ХХ століття, який зіграв велику роль у формуванні російської національної ідеології та у становленні національної самосвідомості російського народу. Він був «патріот-монархіст», один із засновників Харківського відділу «Русского Собрания» за що неодноразово піддавався бойкоту з боку ліберальної професури та їх прихильників серед чиновників системи освіти та студентства [8]. У радянський період прибічники монархічних поглядів однозначно засуджувалися і автоматично відносилися до супротивників Радянської влади, а їхні імена довгі роки були приховані від широкого загалу. Монархічні погляди В.І. Альбіцького суперечили радянській ідеології. Можливо тому радянські дослідники не наважувалися проявити інтерес до висвітлення особистості вченого, адже комуністичні лідери навряд чи дозволили б персоніфікувати використовувані результати його досліджень в розвитку механічної та гідравлічної наук, або авторизувати його роботи та ідеї при їх викладанні в освітніх установах.

З розгортанням у другій половині 1980-х років у СРСР процесу демократизації радянського суспільства ситуація із відображенням у науковій історичній літературі дорадянського періоду науково-технічного розвитку дещо змінилася, принаймні – в стосунку історичної персоналізації. Так, у 1985 р. за редакцією Н.Ф. Киркача [25] вийшла праця присвячена сторіччю Харківського політехнічного інституту імені В.І. Леніна (дане ім'я отримане цим вишем у 1923 р.). У ній розглядалися основні етапи розвитку одного з найстаріших вищих технічних навчальних закладів України. Була розкрита діяльність багатотисячного колективу, партійних і громадських організацій інституту, а також його вклад у підготовку інженерно-технічних і наукових кадрів в розвиток вітчизняної науки і техніки. Освітлювалися участі студентів і викладачів інституту в революційному русі, Другій світовій війні, мирному соціалістичному і комуністичному будівництві. У тому числі, у цьому виданні була висвітлена особистість В.І. Альбіцького через його стосунок до революційного руху в царській Росії на початку ХХ ст. Так, у монографії згадується, що 26 жовтня 1906 р. в інституті відбувся огляд проектів турбін, виконаних студентами старших курсів під керівництвом професора, коли комісія разом із директором увійшла в зал, студенти (їх було близько 150 чол.) влаштували В.І. Альбіцькому обструкцію [25, с. 32]. У такий спосіб студенти виразили своє ставлення до їх наукового керівника як до активного прихильника і захисника ідей монархічного ладу.

Але наведена вище інформація є єдиною згадкою постаті В.І. Альбіцького, здійсненою в присвячених історії розвитку науки і техніки публікаціях, виданих упродовж радянських часів. Тому, підсумовуючи історіографічний доробок радянської доби, можна дійти висновку, що, навіть попри певну демократизацію внутрішньополітичних відносин у СРСР у другій половині 1980-х років, характерні для радянського періоду в цілому принципи ідеологічної пропаганди робили ставлення до постаті В.І. Альбіцького досить негативним упродовж усього часу існування радянської влади. Через це ім'я вченого було забуте і не згадувалось більш ніж півстоліття зовсім, а єдиною

згадкою стало лише посилання на нього як на найвідданішого в ХТІ прихильника монархічного режиму.

Після здобуття Україною незалежності розпочався етап сучасної історіографії (з 1991 р. і дотепер), і хоч на початку 90-х її пострадянський період характеризувався загальним піднесенням та підвищенням уваги до історії науки та освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст., інтерес до постаті В.І. Альбіцького не виріс. Підтвердженням цьому є трьохтомне видання, присвячене 115-річчю Харківського політехнічного інституту (ХПІ) [26–28]. Перша книга «Події і факти» [27] відображає літопис створення інституту, джерелознавчу базу дореволюційного періоду, а саме: положення, статут, штат, інструкція для інспекції. Друга книга – «Вчені та педагоги» [28] коротко висвітлює біографії вчених, які своєю працею в стінах ХТІ–ХПІ заслужили визнання на державному та світовому рівнях. Остання, третя, частина серії «На рубежі тисячоліть» [26] в стислій формі висвітлює історію становлення та розвитку факультетів і кафедр інституту. У жодному з цих томів ім'я чи науковий доробок В.І. Альбіцького не згадуються, що, з огляду на майже чверть століття служіння інституту та значущість наукового доробку, здійсненого вченим у стінах цього вишу, свідчить про певну тенденційність авторів означених видань у їх підході до дослідження історії ХПІ. Така тенденційність пояснюється, насамперед, певною інерційністю процесу відходу вітчизняної історичної науки від штампів і кліше відповідної радянської ідеології, проявленою нею в 1990-х роках.

Інтерес до постаті В.І. Альбіцького почав формуватися тільки на початку ХХІ ст. Набутий матеріал другої – сучасної (1991 і дотепер) групи історіографії поділено на три підгрупи: монографії, дисертації та публікації. До першої підгрупи цієї групи історіографічного матеріалу увійшли, монографії, присвячені історії становлення та розвитку Харківського технологічного інституту або вченим які працювали в ньому. Так, у монографіях О.Є. Тверитникової «Зародження і розвиток науково-технічної школи електротехніки професора П.П. Копняєва (1885–1950 рр.)» [12] та

О.Є. Тверитникової, Н.І. Посвятенко, Т.В. Мельник «Нариси історії розвитку прикладних технічних наук в Україні» [15] побіжно приділена увага педагогічній діяльності В.І. Альбіцького. Зокрема в них згадується, що О.О. Потебня, син відомого українського вченого-філолога О.А. Потебні, під керівництвом П.П. Копняєва, котрий одним з перших у ХТІ виконав диплом з електротехніки, перед тим як здати іспит на звання інженера-технолога в 1894 р. прослухав лекції професорів ХТІ К.О. Зворикіна, В.С. Кнаббе, А.В. Гречанінова і, в тому числі, В.І. Альбіцького [12, с. 83; 15, с. 85]. Це надає підстав стверджувати, що Василь Іванович вже наприкінці ХІХ ст. був відомий як педагог в галузях механіки та гідротехніки. З монографій, О.Є. Тверитникової, Н.І. Посвятенко, Т.В. Мельник «Нариси історії розвитку прикладних технічних наук в Україні. З досвіду Харківського політехнічного інституту» [15] та В.Г. Камчатного «Науково-освітній доробок професора І.П. Осипова (1855–1918 рр.) в галузі хімії» [16] стало відомо, що професор В.І. Альбіцький, як і професори І.А. Красуський, В.М. Серебровській, І.П. Осіпов, О.П. Лідов, В.С. Кнаббе, В.М. Добровольський, П.М. Мухачов, М.О. Чернай, П.П. Копняєв, Г.О. Латишев в 1910 р. входили до Учбового комітету Харківського технологічного інституту [15, с. 18; 16 с. 54], що свідчить про активну участь В.І. Альбіцького в житті інституту.

Слід також згадати наукову працю яка вийшла на 125-річчя ХТІ, «Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885-2010» за редакцією В.І. Ніколаєнка [17]. Тут знову, як і в праці за редакцією М.Ф. Киркача [25], були розглянуті основні етапи розвитку вишу, висвітлювалася участь студентів та викладачів інституту у революційному русі початку ХХ ст., в індустріалізації 1920-1930-х рр., мирному будівництві у післявоєнний (ІІ Світова війна) час, однак, окрім цього, досліджувався й розвиток закладу в роки розбудови незалежності України. Проте попри останню відмінність, у цілому праця [17] інформаційно збігається із працею [25], а в питанні висвітлення діяльності В.І. Альбіцького – збігається повністю: знову згадується та сама конфліктна ситуація із студентами.

Особливо цінним історіографічним джерелом є монографія Д.Ю. Журила «Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX веков» [11]. Автором розглянуто найвизначніші події з історії відкриття, становлення й розвитку Харківського практичного технологічного інституту в дореволюційний період. Наведено біографії видатних педагогів і вчених, які працювали в ХПТІ, а далі — в ХТІ та творили його історію. Описано результати оригінальних робіт, виконаних під керівництвом великих вчених та педагогів. Головне завдання автора полягало в тому щоб, описати видатних викладачів, працівників, студентів і випускників першого технічного ВУЗа в Східній Україні, які були незаслужено забуті на Батьківщині, незважаючи на те, що їх заслуги, їх імена були признані в багатьох країнах світу. А саме до такого списку належить й ім'я В.І. Альбіцького. Опираючись на матеріали Державного архіву Харківської області (ДАХО) досліднику вдалося встановити багато невідомих фактів не тільки про вченого, але й про його сина Володимира Васильовича Альбіцького. Д.Ю. Журилом приділено увагу висвітленню тих фактів з біографії В.І. Альбіцького, що характеризують ученого як людину з певними принципами та переконаннями. Разом з тим слід визнати, що автором доволі побіжно досліджується вплив цих принципів та переконань на результати науково-дослідної, педагогічної та організаційної праці В.І. Альбіцького. Ще меншою мірою в монографії [11] розглянуто вплив результатів діяльності вченого на розвиток ХТІ, окрім, хіба що, питання створення у виші Гідравлічної лабораторії. Окреслені вади розглянутої наукової праці зумовлені широким переліком досліджуваних у ній особистостей, що, однак, не виправляє для нас ситуацію із браком згаданого роду інформації.

Отже, аналіз праць даної підгрупи засвідчив, що увага до постаті В.І. Альбіцького акцентувалася дослідниками на тих етапах, і тією мірою діяльності вченого, яка краще відповідала темі їхнього дослідження. Значно розширила відомості про наукову та педагогічну діяльність вченого монографія Д.Ю. Журило [11]. Її автор, поставивши перед собою завдання описати

викладачів ХТІ, котрі були незаслужено забуті, його успішно виконав, зробивши одним з головних здобутків цієї праці повернення звання засновника Гідравлічної лабораторії В.І. Альбіцькому. Але більш глибокий аналіз наукового доробку цього вченого тут, на жаль, не було здійснено.

Другу підгрупу другої групи історіографічних джерел представляють, дисертації, з дослідження історії науки і техніки, історії педагогіки, та присвячені персонам які працювали в ХТІ. Так, активна участь у створенні й діяльності Харківського відділу «Русского Собрания» В.І. Альбіцького розглядається у докторській дисертації Л.М. Єршової «Трансформація виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX – початок XX століття)» [10], а також кандидатській роботі О.Г. Семергей «Общественно-политическая деятельность Андрея Сергеевича Вязигина в конце XIX - начале XX в.» [20]. Монархічні погляди, проявлені В.І. Альбіцьким під час викладання ним прикладної механіки для студентів I-го курсу ХТІ висвітлено у роботі В.О. Бандуса «Науковий доробок професора В.О. Добровольського (1884–1963) в галузі матеріалознавства та загального машинознавства» [2]. Участь В.І. Альбіцького у складі Професорського дисциплінарного суду ХТІ була згадана у дисертаційному дослідженні В.В. Голови «Науково-освітній доробок професора О.П. Лідова у дослідженні переробки органічної продукції (80-ті роки XIX – початок XX століть)» [6]. Наукову діяльність Василя Івановича частково відображено в кандидатській дисертації О.А. Горбового «Комплексна трансформація українського Придніпров'я у контексті гідроенергетичного освоєння Дніпра (кін. XIX ст. – 1980-ті рр.)» [7]. Дослідження дало відомості про те, що вчений велику увагу приділяв питанням вивчення й використання енергії річок, особливо Дніпра. І.В. Таможська висвітлила В.І. Альбіцького у дисертаційній роботі «Теоретичні і методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина XIX – початок XX століття)» [23], як активного публіциста власних наукових праць.

Слід зауважити, що попри охоплення широкого кола питань науково-педагогічної діяльності на українських теренах протягом досліджуваного нами

періоду, багато історіографічної новизни дисертаційні розвідки не принесли. Адже тематика цих досліджень мала незначну кількість точок дотику з обраною нами темою, тож у згаданих працях були висвітлені лише дуже короткі відомості з життя В.І. Альбіцького, оскільки дисертанти вивчали і використовували лише ті дані про вченого, які відповідали об'єкту їх дослідження.

Третьою підгрупою другої групи стали статті і тези в яких вивчається розвиток історії науки і техніки. Так, до інженерних здібностей В.І. Альбіцького звернулись Борис Год та Олександр Єрмак у спільній статі «Вода для Полтави: до 100-річчя міського водоканалу» [5]. Авторами надано високу кваліфікаційну оцінку консультаційній праці Василя Івановича під час робіт з проектування міського водогону Полтави, проваджених під керівництвом інженера-технолога Б. Рафальського, що розширило відомості стосовно географії діяльності вченого. На відміну від цієї публікації, дослідження, Л.М. Бєсова, Г.Л. Звонкової «Видатний організатор інженерної освіти в Україні Віктор Львович Кирпичов» [3], С.А. Радогуза «Діяльність В.Л. Кірпичова на посаді директора ХПТІ» [19], Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО «В.Л. Кірпичов і досягнення НТУ "ХПІ" в галузі механіки та машинобудування» [13], О.Л. Сорочинської «Засновник інженерної освіти в Україні В.Л. Кирпичов» [22], В.М. Скляра «Досвід організації навчального процесу та його кадрового забезпечення в Харківському технологічному інституті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» [21], великої історіографічної цінності для обраної теми не мають. У згаданих працях дослідники обмежилися лише констатацією історичного факту входження В.І. Альбіцького до плеяди видатних вчених, яких запросив В.Л. Кирпичов наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. працювати в ХТІ.

На найбільшу увагу в даній підгрупі історіографії заслуговує публікація М.В. Гутник «Професор Василь Іванович Альбіцький – провідний учений Харківського технологічного інституту у галузі гідравліки (19.03.1850 – після 1916)» [8] на сьогоднішній день це єдина праця, спеціально присвячена постаті

В.І. Альбіцького. Опираючись на архівні матеріали, дослідниця оприлюднила низку раніше не відомих фактів про родину Альбіцького, його дитинство, шкільні та студентські роки життя, причини які вплинули на його вибір зв'язати своє життя з гідравлікою. Авторкою проведено огляд публікаційно-педагогічної діяльності вченого у Харківському практичному технологічному інституті (з 1898 р. – ХТІ), окреслено його роль, як талановитого керівника зі спорудження турбінних установок та гребль, експерта з питань усунення ушкоджень гідротехнічних споруд. Публікацією висвітлюється роль вченого у міжнародній співпраці в галузях гідротехнічного та турбінного будівництва і, окрім цього, наводяться історичні факти, що підтверджують світовий або вітчизняний пріоритет В.І. Альбіцького в здійсненні певних техніко-технологічних розробок, удосконалень та винаходів [8]. Загалом, дослідженням М.В. Гутник додано до наукового обігу певну кількість нових фактів з життя В.І. Альбіцького. Поставивши перед собою завдання визначити основні напрямки наукової діяльності вченого, дослідниця виконала їх, проте, через надто короткий обсяг статті, провести повний та глибокий аналіз творчого доробку В.І. Альбіцького їй не вдалося. З цієї ж причини, нею також фрагментарно висвітлено відомості про життя та окремі аспекти громадської діяльності професора. Але попри вказане, для комплексного дослідження творчого шляху В.І. Альбіцького, стаття має досить велику історіографічну цінність.

Розглянутій нами тематиці присвячені тези І.О. Демуз «Професор Альбицький Василь Іванович (1850–1926 (?) рр.) – відомий учений у галузі гідравліки» [9] які ввійшли до II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти». У них акцентовано увагу на різних етапах діяльності вченого, але нових відомостей про В.І. Альбіцького висвітлено не було. Проте дослідниця слушно вказала, що «...внесок ученого у розвиток гідравліки є неоціненним, «... абсолютно не вивченою є його наукова спадщина та її цінність для сучасної науки» [9, с. 77, 78], чим підкреслила важливість більш глибокого вивчення наукового доробку В.І. Альбіцького.

Про громадську, педагогічну та наукову діяльність Василя Івановича побіжно йдеться в публікаціях С.Д. Гапаченко, М.В. Гутник, В.М. Скліяра, С.С. Ткаченко «Організація навчального процесу та професорсько-викладацький склад Харківського технологічного інституту наприкінці ХІХ ст.–на початку ХХ ст.» [4], С.О. Назаренка, Г.В. Павлової «Научные школы Харьковского технологического института (НТУ" ХПИ") в области инженерно-строительных наук» [14] та О.М. Обершт «Поміркований російський націоналізм на території українських земель (початок ХХ ст.)» [18]. Однак наведені в цих наукових працях історичні факти стосовно вказаних у них напрямів діяльності вченого є не новими, а почерпнутими з іншої, попередньо розглянутої в даній статті, історіографії. Тож, указані публікації не містять інформаційної новизни в питанні висвітлення постаті В.І. Альбіцького, що нівелює для нас їх цінність як історіографічного матеріалу.

Висновки. Історіографічний аналіз діяльності професора В.І. Альбіцького, засвідчив що вона слабо вивчена, а сам відповідний історіографічний матеріал є досить одноманітним. У радянський період фактично не згадувалась, а в сучасний – більшість публікацій обмежуються короткими біографічними відомостями про вченого та його діяльність. Основний загал проаналізованих робіт носить форму коротких нарисів, у яких висвітлюються одні й ті самі історичні факти з життя В.І. Альбіцького, з однаковими ж результатами їх авторських оцінок. Виключенням слід відзначити наукові роботи Д.Ю. Журила та М.В. Гутник, які на сьогодні здійснили найвагоміший внесок у вивчення життєвого та творчого шляху В.І. Альбіцького, най докладніше з усіх приведених у даній публікації дослідників проаналізувавши біографію, науково-педагогічну та організаторську діяльність видатного інженера-технолога. Проте відносно всього життя та професійного доробку вченого, ступінь указаної докладності, безумовно, залишається низькою і недостатньою для всебічного висвітлення його постаті.

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що питання ролі В.І. Альбіцького в розвитку науки і техніки на українських теренах на сьогодні

залишається не вивченим, його науково-педагогічні здобутки – повною мірою не оціненими, а життєвий та творчий шляхи – мало досліджуваними та остаточно не визначеними.

Список використаних джерел та літератури

1. Альбіцький Василь Іванович URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_%D0%90.html
2. Бандус В. О. Науковий доробок професора В. О. Добровольського (1884–1963) в галузі матеріалознавства та загального машинознавства : дис. ... д-ра філософії : 032. Харків, 2020. 355 с.
3. Бесов Л.М., Звонкова Г.Л. Видатний організатор інженерної освіти в Україні Віктор Львович Кирпичов. *Наука та наукознавство*. 2010. № 1. С. 87–97.
4. Гапаченко С. Д., Гутник М. В., Скляр В. М., Ткаченко, С. С.. Организация образовательного процесса и преподавательский состав Харьковского Технологического института в конце XIX веков – в начале XX веков. *Наука и Образование. Новое Измерение. Гуманитарные науки и Общественные науки*, VI (26). I:156. 2018. р. 56-59.
5. Год Б., Єрмак О. Вода для Полтави: до 100-річчя міського водоканалу. *Краєзнавство*. 2000. № 1. С. 181-187. URL:http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2000_1_181
6. Голова В.В. Науково-освітній доробок професора О. П. Лідова у дослідженні переробки органічної продукції (80-ті роки XIX - початок XX століть : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ, 2018. 291 с.
7. Горбовий О.А. Комплексна трансформація українського Придніпров'я у контексті гідроенергетичного освоєння Дніпра (кін. XIX ст. – 1980-ті рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Переяслав (Київ. обл.), 2020. 346 с.
8. Гутник М. В. Професор Василь Іванович Альбіцький – провідний учений Харківського технологічного інституту у галузі гідравліки (19.03.1850 – після 1916). *Історія науки і біографістика*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/07.pdf>
9. Демуз, І. Професор Альбіцький Василь Іванович (1850–1926 (?) рр.) – відомий учений у галузі гідравліки. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти* : II Міжнар. наук. конф., 13–14 трав. 2021 р., м. Кропивницький : тези доп. – Кропивницький : ЦНТУ, 2021. С. 76–78.
10. Єршова Л. М. Трансформація виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 01. Житомир, 2015. 609 с.
11. Журило Д. Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX веков. Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. 264 с.
12. Зародження і розвиток науково-технічної школи електротехніки професора П. П. Копняєва (1885–1950 рр.): монографія / О. Є. Тверитникова. – Харків: НТУ «ХПИ», 2009. 212 с.

13. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. В.Л. Кірпічов і досягнення НТУ" ХПІ" в галузі механіки та машинобудування. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки*. Х. : НТУ «ХПІ», 2013. № 10 (984). С. 3–12.

14. Назаренко С.А., Павлова Г.В. Научные школы Харьковского технологического института (НТУ "ХПИ") в области инженерно-строительных наук. [Электронный ресурс] *Электронный репозиторий Национального технического университета "Харьковский политехнический институт"* (eNTUKhPIIR). Электрон. текст. данные. Харьков, 2019. 63 с. URI: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/39181>.

15. Тверитникова О.Є., Посвятенко Н.І., Мельник Т.В. Нариси історії розвитку прикладних технічних наук в Україні. З досвіду Харківського політехнічного інституту: монографія / за загал. ред. Е. К. Посвятенка. Х. : НТУ «ХПІ», 2015. 272 с.

16. Камчатний В.Г. Науково-освітній доробок професора І. П. Осипова (1855–1918 рр.) в галузі хімії : монографія. Харків : Золоті сторінки, 2018. 232 с.

17. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885-2010 / уклад.: В.І. Ніколаєнко, В. В. Кабачек, С.І. Мешкова [та інш.]; за ред. В. І. Ніколаєнка. Харків : НТУ «ХПІ». 2010. 408 с.

18. Обершт О. М. Поміркований російський націоналізм на території українських земель (початок ХХ ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2016. Вип. 15. С. 64-72. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_2016_15_10

19. Радогуз С.А. Діяльність В.Л. Кірпічова на посаді директора ХПТІ. *Переяславська рада: еї історичне значення і перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації* : сб. науч. тр. по материалам VII Междунар. науч.-практ. конф., 19–20 дек. 2012 г. Харьков : НТУ «ХПІ», 2013. Ч. 1. С. 75–79.

20. Семергей Е.Г. Общественно-политическая деятельность Андрея Сергеевича Вязигина в конце XIX - начале XX в. : дис. ... канд. ист. наук. Ставрополь, 2020. 222 с.

21. Скляр В.М. Досвід організації навчального процесу та його кадрового забезпечення в Харківському технологічному інституті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Зб. наук. праць. Серія: Історія науки і техніки* Харків: НТУ «ХПІ», 2014. № 59. С.136 – 144.

22. Сорочинська О. Л. Засновник інженерної освіти в Україні В. Л. Кірпічов. *Історія науки і техніки*. 2013. Вип. 4. С. 112-119. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ictnt_2013_4_15.

23. Таможська І. В. Теоретичні і методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 01. Полтава, 2020. 647 с.

24. Тверитникова О. Є. Гутник М. В., Радогуз С. А. Міжнародний трансфер інновацій технічних наук України у ХХ ст. / О. Є. Тверитникова, *Сторінки історії* : зб. наук. пр. Київ : НТУУ "КПІ ім. Ігоря Сікорського", 2019. Вип. 49. С. 234-247.

25. Харьковский политехнический институт. 1885–1985. История развития / отв. ред. Н. Ф. Киркач. Харьков: Вища школа, 1985. 224 с.

26. Харьковский политехнический. На рубеже тысячелетий / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, В. И. Николаенко [и др.]. Х. : Прапор, 2000. 384 с.

27. Харьковский политехнический. События и факты / ред. Ю. Т. Костенко. Х. : Прапор, 1999. 336 с.

28. Харьковский политехнический. Ученые и педагоги / ред. Ю. Т. Костенко, В. В. Морозов, В. И. Николаенко [и др.]. Х. : Прапор, 1999. 352 с.

References

1. Albitskyi Vasyl Ivanovych. [Vasily Ivanovich Albitsky]. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_%D0%90.html [in Ukrainian].

2. Bandus V. O. (2020). Naukovyi dorobok profesora V. O. Dobrovolskoho (1884–1963) v haluzi materialoznavstva ta zahalnoho mashynoznavstva. [Scientific achievements of Professor V. O. Dobrovolsky (1884-1963) in the field of materials science and general mechanical engineering].: dys. ... d-ra filosofii : 032. Kharkiv, 355 s. [in Ukrainian].

3. Biesov L.M., Zvonkova H.L. (2010). Vydatnyi orhanizator inzhenernoi osvity v Ukraini Viktor Lvovych Kyrpychov. [Viktor Lvovich Kirpichov, Outstanding Organizer of Engineering Education in Ukraine]. Nauka ta naukoznastvo. [Science and science of science]. № 1. S. 87–97. [in Ukrainian].

4. Napochenko S. D, Hutnyk M. V., Skliar V. M., Tkachenko, S. S.. (2018). Orhanyzatsiia obrazovatelnoho protsessa y prepodavatelskyi sostav Kharkovskoho Tekhnolohycheskoho ynstytuta v kontse XIX vekov – v nachale XX vekov. [The organization of educational process and the teaching staff of the Kharkov Institute of Technology at the end of XIX - at the beginning of XX centuries]. Nauka y Obrazovanye. Novoe Yzmerenye. Humanitarnыe nauky y Obshchestvennyе nauky. [Science and Education. New Dimension. Humanities and Social Sciences]., VI (26). I:156. p. 56-59. [in Ukrainian].

5. Hod B., Yermak O. (2000). Voda dlia Poltavy: do 100-richchia miskoho vodokanal. [Water for Poltava: to the 100th anniversary of the city water utility]. Kraieznastvo. [Local history]. № 1. S. 181-187. URL:http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2000_1_181 [in Ukrainian].

6. Holova V.V. (2018). Naukovo-osvitnii dorobok profesora O. P. Lidova u doslidzhenni pererobky orhanichnoi produktsii (80-ti roky XIX - pochatok XX stolit). [The scientific and educational achievements of Professor A. P. Lidov in research on the processing of organic products in the 80-s years of the XIX – early XX century].: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.07 / Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy, Nats. nauk. s.-h. b-ka. Kyiv, 291 s. [in Ukrainian].

7. Horbovyi O.A. (2020). Kompleksna transformatsiia ukrainskoho Prydniprov'ia u konteksti hidroenerhetychnoho osvoiennia Dnipra (kin. XIX st. – 1980-ti rr.). [Horbovyi O. A. Comprehensive transformation of the Ukrainian Dnieper region within the context of hydropower development on the Dnieper river (from the late XIX century to the 1980s)].: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Pereiaslav (Kyiv. obl.), 346 s. [in Ukrainian].

8. Hutnyk M. V. (2018). Profesor Vasyl Ivanovych Albitskyi – providnyi uchenyi Kharkivskoho tekhnolohichnoho instytutu u haluzi hidravliky (19.03.1850 – pislia 1916). [Professor Vasyl Ivanovich Albitsky – leading scientist of the Kharkiv technological institute in the area of hydraulics (19.03.1850 – after 1916)]. Istoriiia nauky i biohrafistyka. [History of science and biography].: elektron. nauk. fakhove vyd. № 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/07.pdf> [in Ukrainian].

9. Demuz, I. (2021). Profesor Albytskyi Vasyl Ivanovych (1850–1926 (?) rr.) – vidomyi uchenyi u haluzi hidravliky. [Professor Albytsky Vasyl Ivanovych (1850–1926 (?) – a famous scientist in the field of hydraulics]. Istoriiia, arkheolohiia, informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava: aktualni problemy nauky ta osvity. [History, archeology, information, library and archive on the right: current problems of science and education].: II Mizhnar. nauk. konf., 13–14 trav. 2021 r., m. Kropyvnytskyi : tezy dop. – Kropyvnytskyi : TsNTU, S. 76–78. [in Ukrainian].

10. Yershova L. M. (2015) Transformatsiia vykhovnoho idealu u vitchyznianii pedahohichnii teorii i praktytsi (XIX – pochatok XX stolittia). [Transformation of the educational ideal in the native pedagogical theory and practice (XIX – the beginning of XX century)].: dys. ... kand. ped. nauk : 13. 00. 01. Zhytomyr., 609 s. [in Ukrainian].

11. Zhurilo D. Ju. (2016). Stanovlenie i razvitie Har'kovskogo tehnologicheskogo instituta v konce XIX – nachale XX vekov. [Formation and development of the Kharkov Institute of Technology in the late XIX – early XX centuries]. Har'kov: NTU «HPI», 264 s. [in Russian].

12. (2009). Zarozhzhennia i rozvytok naukovo-tekhnichnoi shkoly elektrotekhniki profesora P. P. Kopniaieva (1885–1950 rr.). [The origin and development of the scientific and technical school of electrical engineering by Professor P.P. Kopnyaev (1885-1950)].: monohrafiia / O. Ye. Tverytnykova. – Kharkiv: NTU «KhPI», 212 s. [in Ukrainian].

13. Tovazhnianskyi L. L. (2013). V.L. Kirpichov i dosiahnennia NTU" KhPI" v haluzi mekhaniky ta mashynobuduvannia. [V.L. Kirpichev and achievements of NTU "KhPI" in the field of mechanics and mechanical engineering]. Visnyk NTU «KhPI». Seriiia: Istoriiia nauky i tekhniky. [Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: New solutions in modern technology]. Kh. : NTU «KhPI», № 10 (984). S. 3–12. [in Ukrainian].

14. Nazarenko S.A., Pavlova G.V. (2019). Nauchnye shkoly Har'kovskogo tehnologicheskogo instituta (NTU "HPI") v oblasti inzhenerno-stroitel'nyh nauk. [Scientific schools of Kharkov Technological Institute (NTU "KhPI") in the field of construction and architecture]. [Elektronnyj resurs] Jelektronnyj repozitarij Nacional'nogo tehničeskogo universiteta "Har'kovskij politehničeskij institut" (eNTUKhPIIR). [Electronic repository of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (eNTUKhPIIR)]. Jelektron. tekst. dannye. Har'kov, 63 s. URI: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/39181>. [in Russian].

15. Tverytnykova O.Ye., Posviatenko N.I., Melnyk T.V. (2015). Narysy istorii rozvytku prykladnykh tekhnichnykh nauk v Ukraini. Z dosvidu Kharkivskoho politekhnichnoho instytutu. [Historical essays about development of applied technical sciences in Ukraine. Using experience of Kharkiv polytechnic institute].: monohrafiia / za zahal. red. E. K. Posviatenka. Kh. : NTU «KhPI», 272 s. [in Ukrainian].

16. Kamchatnyi V.H.(2018). Naukovo-osvitnii dorobok profesora I.P Osypova (1855–1918 rr.) v haluzi khimii. [Scientific and educational achievements of Professor I. P. Osipov (1855 - 1918) in chemistry].: monohrafiia. Kharkiv : Zoloti storinky, 232 s. [in Ukrainian].
17. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiyi politekhnichnyi instytut». Istoriia rozvytku. 1885-2010. [National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute». History of development. 1885-2010.]. / uklad.: V.I. Nikolaienko, V. V. Kabachek, S.I. Mieshkovaia [ta insh.]; za red. V. I. Nikolaienka. Kharkiv : NTU «KhPI». 2010. 408 s. [in Ukrainian].
18. Obersht O. M. (2016). Pomirkovanyi rosiiskiyi natsionalizm na terytorii ukrainskykh zemel (pochatok XX st.). [Moderate Russian nationalism in Ukrainian land (early twentieth century)]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii : Istoriia. Politolohiia. [Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies]. Vyp. 15. S. 64-72. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2016_15_10 [in Ukrainian].
19. Radohuz S.A. Diialnist V.L. (2013). Kirpichova na posadi dyrektora KhPTI. [Activities of V.L. Kirpichev as director of the Kharkiv Technological Institute]. Perejaslavskaja rada: ejo istoricheskoe znachenie i perspektivy razvitija vostochnoslavjanskoj civilizacii. [Pereyaslav Rada: Its Historical Significance and Prospects for the Development of the East Slavic Civilization].: sb. nauch. tr. po materialam VII Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 19–20 dek. 2012 g. Har'kov : NTU «HPI», Ch. 1. S. 75–79. [in Ukrainian].
20. Semergej E.G. (2020). Obshhestvenno-politicheskaja dejatel'nost' Andreja Sergeevicha Vjazigina v konce XIX - nachale XX v. [Socio-political activity of Andrei Sergeevich Vyazigin in the late XIXth and early XXth centuries.]: dis. ... kand. ist. nauk. Stavropol', 222 s. [in Russian].
21. Skliar V.M. (2014). Dosvid orhanizatsii navchalnogo protsesu ta yoho kadrovoho zabezpechennia v Kharkivskomu tekhnolohichnomu instytuti naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Experience in organizing the educational process and its staffing at the Kharkiv Institute of Technology in the late XIX - early XX centuries.]. Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu «KhPI». Zb. nauk. prats. Serii: Istoriia nauky i tekhniky. [Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: New solutions in modern technology]. Kharkiv: NTU «KhPI», № 59. S.136 – 144. [in Ukrainian].
22. Sorochynska O. L. (2013). Zasnovnyk inzhenernoi osvity v Ukraini V. L. Kyrpychov. [The founder of engineering education in Ukraine VL Kirpichev]. Istoriia nauky i tekhniky. [History of science and technology]. Vyp. 4. S. 112-119. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ictnt_2013_4_15. [in Ukrainian].
23. Tamozhska I. V. (2020). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv v universytetakh Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok. XX stolittia). [Theoretical and methodological foundations for the training of scientific and pedagogical personnel at the universities of Ukraine (the second half of the XIX - beginning of the XX century)].: dys. ... kand. ped. nauk : 13. 00. 01. Poltava, 647 s. [in Ukrainian].

24. Tverytnykova O. Ye. Hutnyk M. V., Radohuz S. A. (2019). Mizhnarodnyi transfer innovatsii tekhnichnykh nauk Ukrainy u XX st. [The International Transfer of Ukrainian Technical Science Innovations in the XXth Cent]. / O. Ye. Tverytnykova, Storinky istorii. [The Pages of History].: zb. nauk. pr. Kyiv : NTUU "KPI im. Ihoria Sikorskoho", Vyp. 49. S. 234-247. [in Ukrainian].
25. (1985). Har'kovskij politehnicheskij institut. 1885–1985. Istorija razvitija. [Kharkov polytechnic institute. 1885–1985. History of development]. / otv. red. N. F. Kirkach. Har'kov: Vishha shkola, 224 s. [in Russian].
26. (2000). Har'kovskij politehnicheskij. Na rubezhe tysjacheletij. [Kharkov Polytechnic. At the turn of the millennium]. / red. L. L. Tovazhnjanskij, V. I. Nikolaenko [i dr.]. H. : Prapor, 384 s. [in Russian].
27. (1999). Har'kovskij politehnicheskij. Sobytija i fakty. [Kharkov Polytechnic. Events and facts]. / red. Ju. T. Kostenko. H. : Prapor, 336 s.
28. (1999). Har'kovskij politehnicheskij. Uchenye i pedagogi. [Kharkov Polytechnic. Scientists and educators]. / red. Ju. T. Kostenko, V. V. Morozov, V. I. Nikolaenko [i dr.]. H. : Prapor, 352 s. [in Russian].

Рецензенти:

Радозуз С.А., к.і.н

Гутник М. В., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 12.01.2022 р.